

Praca zamiast walki? Główne nurty życia politycznego pod zaborami

Materiał składa się z sekcji:

„Wprowadzenie”, „Konserwatyści, pozytywiści i bunt »niepokornych«”, „Ruch socjalistyczny”, „Ruch ludowy”, „Ruch nacjonalistyczny”, „Zamiast podsumowania”.

Materiał zawiera:

3 ilustracje (fotografie, obrazy, rysunki), 4 filmy, 7 ćwiczeń, w tym 7 interaktywnych, 8 poleceń.

Bibliografia:

-
- Źródło: Józef Szujski, *fragment publicystyki*, [w:] M. Król, *Stańczycy. Antologia myśli społecznej i politycznej Konserwatystów Krakowskich*, Warszawa 1982.
 - Źródło: Piotr Cywiński, *Rodowody niepokornych*, Warszawa 1996, s. 30.
 - Źródło: Roman Dmowski, *Myśli nowoczesnego Polaka*, b.m.w. 1986, s. 68–72.

Praca zamiast walki? Główne nurty życia politycznego pod zaborami

Krakowska panna młoda

Źródło: Piotr Stachiewicz, *Krakowska panna młoda*, domena publiczna.

Zabory trwają jednak na polskiej, tajnej scenie politycznej, pojawiają się dwa lwy walczące o niepodległość: Józef Piłsudski i Roman Dmowski.

Wprowadzenie

Nasilająca się germanizacja i rusyfikacja podważały słuszność pozytywistycznych idei pracy organicznej i pracy u podstaw i skłaniały nowe pokolenie Polaków do poszukiwania innych dróg prowadzących do odzyskania niepodległości. Nowe pokolenie nie chciało rezygnować, jak ich rodzice, z walki o prawa polityczne i o niepodległość.

Ćwiczenie 1

Przeczytaj fragment wspomnień Józefa Piłsudskiego i omów jego stosunek do zrusyfikowanej szkoły i jej metod wychowawczych. Które doświadczenia z lat szkolnych mogły zdecydować o jego zaangażowaniu w działalność polityczną? Jakie inne powody wymienia autor wspomnień, podkreśl je na zielono lub przepisz.

 zielony

Józef Piłsudski o życiu gimnazjalnym w Wilnie schyłku XIX wieku

Zostałem uczniem pierwszego gimnazjum wileńskiego, byłej Alma Mater Mickiewicza i Słowackiego. Wyglądało tu naturalnie inaczej niż za ich czasów. Gospodarzyli tu, uczyli i wychowywali młodzież pedagodzy carscy, którzy do szkoły wnosili wszystkie

namiętności polityczne, a za system mieli możliwe zgnębienie samodzielności i godności osobistej swych wychowanków. Dla mnie epoka gimnazjalna była swego rodzaju katorgą. Byłem co prawda chłopcem dosyć zdolnym, nigdy się nie zamęczałem pracą i z łatwością przechodziłem z klasy do klasy, lecz gnioła mnie atmosfera gimnazjalna, oburzała niesprawiedliwość i polityka pedagogów, nużył i nudził wykład nauk. Wołowej skóry by nie starczyło na opisanie bezustannych poniżających zaczepiek ze strony nauczycieli, hańbienia wszystkiego, com się przyzwyczaił szanować i kochać. Jak silnym było wrażenie tego systemu pedagogicznego na mój umysł, można sądzić z tego, że dotąd jeszcze, gdy już przeszedłem przez więzienie i Sybir i miał do czynienia z czynownikami różnego gatunku, w każdym przykrym śnie odgrywa taką lub inną rolę którykolwiek z moich miłych pedagogów wileńskich.

W takich warunkach nienawiść moja do carskich urzędów, do ucisku moskiewskiego wzrastała z rokiem każdym. Bezsilna wściekłość dusiła mnie nieraz, a wstyd, że w niczym zaszkodzić wrogowi nie mogę, że muszę znosić w milczeniu deptanie mej godności i słuchać kłamliwych i pogardliwych słów o Polsce, Polakach i ich historii, palił mi policzki. Uczucie przygnębienia, uczucie niewolnika, którego w każdej chwili jak robaka zgnieść mogą, leżało mi na sercu kamieniem młyńskim. Lata mego pobytu w gimnazjum zaliczam zawsze do najprzykrzejszych w swym życiu.

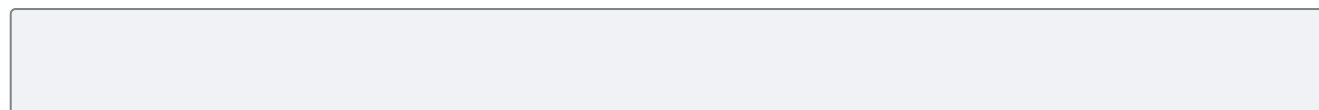
Nazwałem siebie socjalistą w roku 1884. Mówię – nazwałem, bo nie oznaczało to wcale nabycia niezłomnych i utrwalonych przekonań o słuszności idei socjalistycznej. Byłem wówczas w gimnazjum wileńskim, należałem do kółka „Spójnia”, zawiązanego kilka lat przedtem, i razem ze swymi kolegami

uległem modzie socjalistycznej, którą nam przywieźli starsi koledzy, studenci uniwersytetu petersburskiego.

Otwarcie wyznaję, że była to moda, bo inaczej trudno mi nazwać ówczesną epidemię socjalizmu, która ogarnęła umysły młodzieży rewolucyjnie czy tylko opozycyjnie usposobionej. Ogarnęła zaś do tego stopnia, że nikt z inteligentniejszych i energiczniejszych mych kolegów nie uniknął w swym rozwoju przejścia przez etap socjalistyczny. Jedni zostali już socjalistami, drudzy przeszli do innych obozów, trzeci wreszcie wyrzekli się wszelkich aspiracji społecznych, lecz każdy z nich przez czas dłuższy lub krótszy był socjalistą.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Źródło: Piotr Cywiński, *Rodowody niepokornych*, Warszawa 1996, s. 30.

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

Konserwatyści, pozytywiści i bunt 'niepokornych'

W Galicji w trakcie starań o autonomię doszło do głosu (i do władzy) środowisko polityczne preferujące ugodę. Symbolicznym gestem był jego apel do **Franciszka Józefa**

I, rozpoczynający się słowami: *przy Tobie, Panie, stoimy i stać chcemy*, ogłoszony w 1866 roku, po klęsce Austrii w wojnie z Prusami. Pod rządami Habsburgów narodził się polski postępowy konserwatyzm, który negował sens zbrojnej walki o niepodległość i dążył do uformowania pokolenia kierującego się rozumem politycznym i zdolnego do rządzenia państwem w sposób realistyczny. Konserwatyści zarzucali Polakom skłonność do *liberum conspiro*, czyli konspiracji.

Na bieżącą chwilę radzili, aby mieszkańcy każdego z zaborów byli... lojalni wobec 'swojego' państwa zaborczego. Poza Galicją idea **trójlojalizmu** nie cieszyła się popularnością.

Polecenie 1

Zapoznaj się z fragmentem publicystyki konserwatysty krakowskiego, polityka i pisarza Józefa Szujskiego z 1867 roku i rozwiąż ćwiczenie.

fragment publicystyki

Niewola to nie sam ucisk zewnętrzny, to nie samo panowanie tego albo owego systemu niemiłego narodowi, to nie przewaga tego albo owego narodu przekomarzającego się nad drugim, to więcej, bo to odebranie narodowi własnego rządu i własnej dyspozycji społeczeństwem. Obłądziej, który mniemasz, że dosyć jest chcieć wypędzić nieprzyjaciół, że dosyć jest zrobić konspiracyjkę jedną lub drugą, aby być wolnym i niepodległym, wynieś się z ziemi naszej, opuść ją na zawsze, bo sprowadzasz tylko klęski bez granic [...]. Wiecie, co znaczy stać się wolnym? Stać się wolnym, to stać się zdolnym utworzyć rząd i dokonać reorganizacji społeczeństwa. [...] Reorganizacja nie może być destrukcją, ale budowaniem.

Źródło: Józef Szujski, fragment publicystyki, [w:] M. Król, Stańczycy. Antologia myśli społecznej i politycznej Konserwatystów Krakowskich, Warszawa 1982.

Ćwiczenie 2

W jaki sposób Szujski zdefiniował pojęcie niewoli i wolności? Połącz pojęcie z definicją.

Pojęcia	Definicje
Niewola to...	
Wolność to...	

stać się zdolnym utworzyć rząd i dokonać reorganizacji społeczeństwa.

odebranie narodowi własnego rządu i własnej dyspozycji społeczeństwem.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W Królestwie Polskim po upadku powstania styczniowego nie było warunków do ukształtowania się obozu ugody politycznej z Rosją na wzór galicyjski. Romanowowie nie byli już zainteresowani poparciem polskich elit - ani politycznych, ani inteligenckich. Przytłoczone represjami pokolenie, które przeżyło powstanie styczniowe, szukało nowych dróg działań. Tym bardziej, że główni rzecznicy walki zbrojnej, szlachta, tracili nadrzędną rolę w społeczeństwie wskutek świadomej polityki zaborcy, odwołującej się wyłącznie do chłopstwa. Ostateczny cios tej warstwie zadały przemiany kapitalistyczne, które na większą skalę stały się możliwe w Królestwie po uwłaszczeniu chłopów. Nieliczni rezygnowali

z polskości na rzecz całkowitej lojalności (a właściwie apostazji narodowej) wobec caratu, jak zrobił to przykładowo syn margrabiego Wielopolskiego, [Zygmunt](#).

W warunkach narastającej **rusyfikacji** jedynym wyjściem wydawała się **praca „organiczna”**. Było to dążenie do postępu cywilizacyjnego, poprzez aktywność gospodarczą, oświatową, twórczość naukową i kulturalną. Patronował jej pozytywizm, popularna w Europie II połowy XIX wieku koncepcja filozoficzna, wyrosła z fascynacji postępową nauką i techniką. Jej czołowym przedstawicielem w Królestwie Polskim był **Aleksander Świętochowski**.

W polskich warunkach przekształciła się w program społeczno-ideowy, który zainspirował całe pokolenie wychowanków Szkoły Głównej w Warszawie, powołanej jeszcze przed 1863 rokiem przez Wielopolskiego, w czasie jego starań o autonomię. Poparcie dla pracy organicznej i **pracy „u podstaw”**, czyli edukowanie mas ludowych, w swojej twórczości wyrażali twórcy tej miary, co **Henryk Sienkiewicz**, **Bolesław Prus** i **Eliza Orzeszkowa**. Dla pozytywistów kluczowa była

nie tylko działalność gospodarcza, ale tak ważne z polskiej perspektywy: likwidacja zacofania cywilizacyjnego mas ludowych (które nie przeszkadzało władzom rosyjskim), a także emancypacja kobiet i asymilacja Żydów. Droga do osiągnięcia tych celów wiodła przez rozwijanie oświaty i walkę z analfabetyzmem, propagowanie na wsi higienicznych nawyków i zaufania do lekarzy, tworzenie miejskich instytucji pomocy społecznej i walkę z nędzą. Taki ambitny program społeczny w warunkach zaboru rosyjskiego musiał łączyć się z całkowitą rezygnacją z walki o niepodległość.

Ogrom zadań wyznaczonych przez pozytywistów sprawiał, że na efekty ciężko było liczyć. U młodszego pokolenia, wchodzącego — jak Józef Piłsudski — w dorosłe życie na przełomie lat 80. i 90. XIX wieku silne było przekonanie, że wielu zwolennikom 'wzmacniania tkanki społecznej' i rozwoju gospodarczego (zwłaszcza finansowym elitom) bardziej chodzi o kariery i święty spokój niż postęp. W imię gospodarczych korzyści wynikających z dostępu do rynków wschodnich mieli oni, zdaniem młodych, godzić się na rusyfikację. Tymczasem nowe pokolenie nie chciało rezygnować, jak ich rodzice, z walki o prawa polityczne i o niepodległość. Przede wszystkim dlatego, że nasilająca się germanizacja i rusyfikacja odbierały pozytywizmowi sens i zwolenników. W historii określane jest ono 'pokoleniem niepokornych', które inaczej od pozytywistów widziało sens pracy organicznej. Praca? Tak, ale nad uświadomieniem narodowym i dla wywalczenia realnych zmian politycznych i społecznych. W tym celu inspiracji szukano w ideologii socjalistycznej, formułowano też nowe koncepcje walki o prawa narodowe. Na oczach tego pokolenia formował się nowoczesny naród i samodzielny ruch ludowy.

Ciekawostka

Na przełomie lat 80. i 90. XIX wieku częściej angażowano się w politykę i pracę społeczną z pobudek moralnych i z poczucia obywatelskiego obowiązku niż z powodu określonych poglądów politycznych. Te dopiero się krystalizowały, i trzeba było kilkunastu lat, aby na ziemiach polskich powstały różniące się programami partie polityczne we współczesnym tego słowa znaczeniu.

Jakie możliwości działania stały przed pokoleniem 'niepokornych'?

- **W Królestwie Polskim** panował terror policyjno-wojskowy i życie polityczne mogło być tylko nielegalne. Nie wolno było organizować stowarzyszeń ani publicznych zgromadzeń. W razie ich wykrycia 'winnych' aresztowano, zamykano w więzieniach lub zsyłano w głąb Rosji. Pomimo przeszkód życie polityczne kwitło najmocniej w Królestwie Polskim.
- **W zaborze pruskim** zgodnie z konstytucją Rzeszy obywatele mieli swobodę legalnego działania... pod warunkiem rezygnacji z akcentów narodowych i haseł socjalistycznych.
- **W zaborze austriackim** można było legalnie organizować stowarzyszenia i zgromadzenia publiczne. Jednak nawet w warunkach autonomii wykorzystywano przepisy policyjne, umożliwiające ograniczanie życia politycznego. Korzystali z tego rządzący Galicją polscy konserwatyści, do lat 90. utrudniający rozwijanie ruchu ludowego i socjalistycznego. W zaborze pruskim i austriackim Polacy mogli działać w ogólnopanstwowych parlamentach niemieckim i austriackim oraz krajowym galicyjskim.

Ruch socjalistyczny

Polski ruch socjalistyczny ideowo i organizacyjnie zaczął się kształtować na emigracji oraz wśród polskiej młodzieży studiującej na uniwersytetach w Rosji, gdzie inspiracją był dla niego **ruch narodnicki**. Stamtąd idee (wraz z przemycanymi broszurami politycznymi) docierały do Królestwa Polskiego. Już od 1874 roku zaczęły się zawiązywać pierwsze studenckie kółka, działające wśród robotników. Przyczynił się do tego przybyły z Rosji młody socjalista **Ludwik Waryński**, po podjęciu pracy w zakładach Lilpopa w Warszawie.

W działalności agitacyjnej pomagała mu między innymi nauczycielka **Filipina Płaskowicka**. Była pomysłodawczynią kobiecych kółek socjalistycznych, a także – w ramach prowadzonej przez siebie działalności oświatowej na wsi – zakładania Kół Gospodyń Wiejskich.

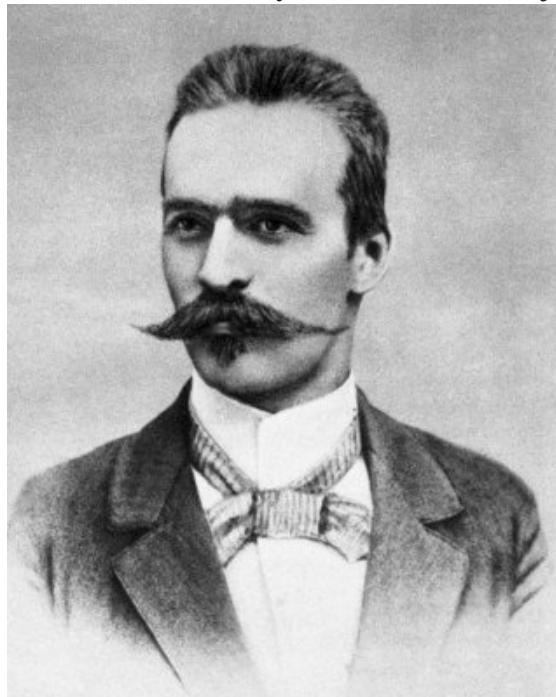
W działalność socjalistyczną angażowała się inteligencja, wciągając do konspiracji robotników i rzemieślników. Na emigracji **Bolesław Limanowski** stworzył w Genewie w 1881 roku Stowarzyszenie Socjalistyczne Lud Polski. Chciał łączyć w jednej organizacji robotników, chłopstwo i inteligencję w celu wspólnej walki o niepodległość i wyzwolenie społeczne. W 1882 Ludwik Waryński założył pierwszą na ziemiach polskich partię socjalistyczną

– Proletariat (pełna nazwa partii to Międzynarodowa Socjalno-Rewolucyjna Partia 'Proletariat'). W swoim programie organizacja deklarowała walkę o socjalizm i sprawy robotników. Ponieważ jednak partia stała na stanowisku, że dopiero usunięcie z mapy kontynentu państw rozbiorowych w wyniku międzynarodowej rewolucji robotniczej rozwiąże problemy narodowe (w tym także polską), kwestie walki o niepodległość Polski

uznała za nieistotną. Odtąd w polskim socjalizmie występować będą dwa odrębne, wzajemnie zwalczające się nurty ideowo-polityczne: międzynarodowy i niepodległościowy.

Już po roku partia Proletariat została rozbita, a Waryński uwięziony w twierdzy w Szlisselburgu, gdzie po kilku latach zmarł. Filipina Płaskowicka zmarła w drodze na zesłanie. Działalność socjalistów w Królestwie zamarła na kilka lat, jednak z czasem znaleźli się kontynuatorzy politycznej działalności Waryńskiego. W 1888 roku reaktywowano Proletariat (tzw. II Proletariat, którego pełna nazwa brzmiała: Polska Partia Socjalno-Rewolucyjna 'Proletariat'). Wysuwała ona na pierwszy plan walkę polityczną, włącznie z terrorem. Z kolei utworzony rok później **Związek Robotników Polskich** (ZRP) starał się poprawiać sytuację materialną robotników, poprzez rozwijanie działalności strajkowej w fabrykach.

Nowy etap w dziejach polskiego socjalizmu miał związek z wybuchem spontanicznego, powszechnego strajku łódzkich robotników w maju 1892 roku, krwawo stłumionego przez wojsko i policję. Jesienią 1892 roku na zjeździe socjalistów polskich w Paryżu podjęto działania zmierzające do powołania jednolitej partii socjalistycznej. Uczestniczyli w nim wysłannicy II Proletariatu, Związku Robotników Polskich i działacze emigracyjni, między innymi **Stanisław Wojciechowski** (późniejszy prezydent II Rzeczypospolitej). Efektem było założenie **Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS)**. Jej głównymi ideologami był **Edward Abramowski** i Bolesław Limanowski. Stała ona na stanowisku walki o niepodległość państwa polskiego. W przyszłości przewidywała dobrowolną federację niepodległej Polski z Litwą, Białorusią i Ukrainą. Optowała za ustrojem demokratycznym (republiką) i uspołecznieniem ziemi i narzędzi produkcji. W Królestwie Polskim jednym z głównych przywódców PPS był młody działacz wileński, **Józef Piłsudski**, który krótko wcześniej powrócił z zesłania.

Piłsudski w początkach swojej działalności politycznej, po powrocie z zesłania na Syberii

Źródło: a. nn., *Józef Piłsudski*, 1899, domena publiczna.

Miejsce sprawy polskiej w ruchu socjalistycznym

Film dostępny pod adresem </preview/resource/Raq19G4wHBTFc>

Autorytet Piłsudskiego w Polskiej Partii Socjalistycznej, opowiada prof. dr hab. Włodzimierz Suleja

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., *Autorytet Piłsudskiego w Polskiej Partii Socjalistycznej, opowiada prof. dr hab. Włodzimierz Suleja*, tylko do użytku edukacyjnego na zpe.gov.pl.

Nagranie video. Na początku pojawia się plansza z tytułem „Autorytet Piłsudskiego w Polskiej Partii Socjalistycznej”. Następnie pojawia się prof. dr hab. Włodzimierz Suleja z Uniwersytetu Wrocławskiego. Mężczyzna siedzi w jasnym pomieszczeniu. W tle biała ściana, powieszone na niej fragmenty grafik, biała kanapa, wzorzyste poduszki. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił prof. dr hab. Włodzimierz Suleja, scenariusz i realizacja Contentplus.pl, na zlecenie Uniwersytetu Wrocławskiego, w ramach projektu "E-podręczniki do kształcenia ogólnego", czerwiec 2014.

Polecenie 2

Wysłuchaj powyższego wykładu historyka i zbierz informacje o początkach politycznej działalności Piłsudskiego i jego roli w tworzeniu Polskiej Partii Socjalistycznej.

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 3

Poszukuj szerszych informacji o działalności Józefa Piłsudskiego w Internecie i udziel odpowiedzi na poniższe pytania.

- Dlaczego emigracyjny projekt stworzenia PPS nie cieszył się zainteresowaniem socjalistów Królestwa Polskiego?
- Jaką rolę w dziejach PPS odegrał młody Piłsudski i redagowane przez niego pismo 'Robotnik'?
- Na czym opierał się autorytet Piłsudskiego?

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

W warunkach konspiracji powoli rozwijano struktury krajowe, a gdy po kilku miesiącach program partii, nazywany paryskim, przemycono do Królestwa Polskiego, spowodował on rozłam polityczny w nowoutworzonej organizacji. Grupa działaczy pod przewodnictwem **Juliana Marchlewskiego** i **Róży Luksemburg** uznała go za odstępstwo od socjalizmu i w połowie 1893 roku założyła oddzielną organizację: **Socjaldemokrację Królestwa Polskiego** (SDKP), zajmując antyniepodległościowe stanowisko. Pod koniec wieku jej działacze (między innymi **Feliks Dzierżyński** rozciągnęli swoje wpływy na Litwę, toteż w 1900 roku przyjęła nazwę Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy (SDKPiL).

W warunkach niewoli do pytania o przyszłość Polaków musiał się ustosunkować każdy rodzący się nurt polityczny, w tym także ruch socjalistyczny.

Miejsce sprawy polskiej w ruchu socjalistycznym

Film dostępny pod adresem </preview/resource/R1QWTGpRm4kFj>

O miejscu sprawy polskiej w ruchu socjalistycznym opowiada prof. dr hab. Włodzimierz Suleja

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., *O miejscu sprawy polskiej w ruchu socjalistycznym opowiada prof. dr hab. Włodzimierz Suleja*, tylko do użytku edukacyjnego na zpe.gov.pl.

Nagranie video. Na początku pojawia się plansza z tytułem „Miejsce sprawy polskiej w ruchu socjalistycznym”. Następnie pojawia się prof. dr hab. Włodzimierz Suleja z Uniwersytetu Wrocławskiego. Mężczyzna siedzi w jasnym pomieszczeniu. W tle biała ściana, powieszone na niej fragmenty grafik, biała kanapa, wzorzyste poduszki. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił prof. dr hab. Włodzimierz Suleja, scenariusz i realizacja Contentplus.pl, na zlecenie Uniwersytetu Wrocławskiego, w ramach projektu "E-podręczniki do kształcenia ogólnego".

Polecenie 4

Wysłuchaj wykładu historyka i wynotuj argumenty, jakie w kwestii niepodległości wysuwała każda z opcji: niepodległościowa i międzynarodowa.

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

W pozostałych zaborach partie socjalistyczne odgrywały mniejszą rolę. W 1892 roku w Galicji powstała **Partia Socjaldemokratyczna Galicji i Śląska Cieszyńskiego**. Początkowo była autonomiczną częścią socjaldemokracji austriackiej, ale wybiła się na samodzielną działalność, dopisując w nazwie człon Polska (**PPSD**). Jej najwybitniejszym działaczem był

Ignacy Daszyński. Względnie szybko udało się jej przedstawicielom... dostać do parlamentu. Opowiadała się za integralnością wielonarodowej monarchii habsburskiej, lecz jako federacji republik. Rok później powstała PPS zaboru pruskiego, nie odegrała jednak większej roli.

Ciekawostka

Róża Luksemburg

Źródło: a. nn., *Róża Luksemburg*, domena publiczna.

Nurt polskiego socjalizmu, łączący walkę o prawa robotników z ideą walki o niepodległość Polski miał początkowo duże poparcie w demokratycznej Europie. Socjaliści polscy, współzałożyciele i członkowie II Międzynarodówki powołanej w 1889 roku, byli wręcz przekonani, że Polska odzyska niepodległość dzięki wspólnej akcji polskiego i zachodnioeuropejskiego **proletariatu** przeciw caratowi. Z czasem jednak stanowisko Międzynarodówki zaczęło się zmieniać. Gdy ciesząca się znacznym autorytetem **Róża Luksemburg** ogłosiła słynny pogląd, że ziemie polskie stały się integralną częścią państw zaborczych (czyli zostały 'organicznie wcielone' w ich systemy gospodarcze), nie ma zatem potrzeby tworzenia niepodległego państwa polskiego, nastąpił koniec priorytetowego traktowania sprawy polskiej w międzynarodowym ruchu robotniczym. Równie istotny wpływ na taki rozwój wypadków miało jednak również ukształtowanie się rosyjskiego nurtu socjalistycznego, którego dążenie do obalenia caratu odwróciło uwagę demokratów od Polaków. Po objęciu rządów przez Lenina Róża Luksemburg — pomimo prorewolucyjnych poglądów — potępiła niedemokratyczne metody sprawowania władzy przez bolszewików w Rosji. Swoje zaangażowanie w działalność polityczną przypłaciła życiem.

Ruch ludowy

W latach 90. XIX wieku wykrystalizował się w Galicji ruch ludowy, niezależny od pozostałych nurtów politycznych. Stało się to możliwe w dużej mierze dzięki blisko dwudziestoletniej pracy oświatowej, prowadzonej na galicyjskiej wsi przez księdza **Stanisława Stojałowskiego**. Potrafił on dotrzeć do społeczności wiejskiej, której potrzeby dobrze znał. Nędza galicyjskich chłopów, nie mająca odpowiednika na pozostałych ziemiach polskich, bardzo zaostrzała konflikty z dworem. Ich źródłem były także nierozstrzygnięte sprawy **serwitutów**.

Stojałowski od lat 70. XIX wieku wydawał popularne pisemka dla ludu (*Wieniec* i *Pszczółka*). Przedstawiał w nich metody racjonalnego gospodarowania, samokształcenia, oszczędzania i pomysły na działania wspólnotowe. Równie dużą wagę przykładął do propagowania trzeźwości. Dążył do poszerzenia horyzontów chłopstwa, edukował historycznie, organizował pielgrzymki do Rzymu. Pod jego wpływem chłopci zaczęli uczestniczyć w życiu politycznym, z sukcesami startowali w wyborach parlamentarnych (kilku chłopów zasiadło w ławach sejmowych już pod koniec lat 80. XIX wieku).

Stopniowo krąg osób zaangażowanych w polityczną **emancypację** chłopów zaczął się poszerzać. Starali się o nią dawni działacze socjalistyczni, małżeństwo **Bolesława** i **Marii Wysłouchów**, od lat 80. dążący do narodowego uświadomienia chłopów. Wydawali oni wspólnie *Przyjaciela Ludu* i *Przegląd Społeczny*. Efekty nadeszły w kilkanaście lat później. Wyrosło pokolenie działaczy ludowych, wśród których prym wiodli **Jakub Bojko** i **Jan Stapiński**. We współpracy z demokratycznym działaczem ze Lwowa, Karolem Lewakowskim utworzyli oni w 1895 roku pierwszą chłopską partię polityczną – **Stronnictwo Ludowe**, które w 1903 roku przemianowano na **Polskie Stronnictwo Ludowe** (PSL). W swoim programie domagała się ona demokratycznej reformy austriackiego prawa wyborczego, większych swobód obywatelskich, rozbudowania systemu oświaty i dostępu do taniego kredytu. Jej działacze, zwłaszcza **Wincenty Witos** z czasem mieli odegrać wybitną rolę w niepodległej Polsce.

Tożsamość narodowa w czasach zaborów. Specyfika Galicji.

Film dostępny pod adresem </preview/resource/RJp2vRB2HuEIF>

Tożsamość narodowa w czasach zaborów. Specyfika Galicji, opowiada prof. dr hab. Andrzej Chwalba

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., *Tożsamość narodowa w czasach zaborów. Specyfika Galicji, opowiada prof. dr hab. Andrzej Chwalba*, tylko do użytku edukacyjnego na zpe.gov.pl.

Nagranie video. Na początku pojawia się plansza z tytułem „Tożsamość narodowa w czasach zaborów. Specyfika Galicji”. Następnie pojawia się prof. dr hab. Andrzej Chwalba z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Mężczyzna siedzi na kanapie w przyciemnionym pokoju. W tle fragment dużego lustra i lampa. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił prof. dr hab. Włodzimierz Mędrzecki, scenariusz i realizacja Contentplus.pl, na zlecenie Uniwersytetu Wrocławskiego, w ramach projektu "E-podręczniki do kształcenia ogólnego".

Polecenie 5

Wysłuchaj wykładu historyka i wynotuj czynniki ułatwiające i utrudniające polityczną działalność chłopom galicyjskim.

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

W zaborze pruskim chłopci, znacznie bardziej uświadomieni narodowo, w duchu solidaryzmu społecznego współpracowali z pozostałymi warstwami społecznymi. Pod presją germanizacji ważniejsza od interesów klasowych była obrona polskości. W Królestwie Polskim nie było możliwości prowadzenia legalnego życia politycznego, toteż ruch chłopski

mógł się zorganizować dopiero po rewolucji 1905 roku i pierwszych ustępstwach caratu. Na te przyszło jednak czekać jeszcze blisko dekadę.

Ruch nacjonalistyczny

Za sprawą powieściopisarza i działacza politycznego **Zygmunta Miłkowskiego** (piszącego pod pseudonimem Teodor Tomasz Jeż) w 1887 roku powstała w Szwajcarii organizacja pod nazwą **Liga Polska**. Nawiązywała ona do tradycji emigracyjnego Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Po raz pierwszy od upadku powstania styczniowego podnosiła hasło '**walki czynnej**' w celu przywrócenia Polski w granicach przedrozbiorowych. Miłkowski proponował utworzenie Skarbu Narodowego ze składek publicznych – dla sfinansowania przyszłego powstania. W Królestwie Polskim z inicjatywy Miłkowskiego powstał **Związek Młodzieży Polskiej** (o konspiracyjnym kryptonimie **Zet**). Kierował nim **Zygmunt Balicki**, a organizacja – wzorowana na masonerii – cieszyła się dużą popularnością wśród studentów, proponując pracę samokształceniową. Wśród młodzieży szkolnej działała organizacja **Przyszłość** (kryptonim **Pet**).

Ciekawostka

Środowisko zwolenników 'obrony czynnej' zainicjowało w 1882 roku utworzenie tzw. **Uniwersytetu Latającego dla kobiet** (nazywanego niekiedy także babskim).

Był on tajną organizacją oświatową utworzoną przez grupę warszawskiej inteligencji pod kierownictwem Jadwigi oraz Jana Dawidów. Kształciły się w nim z początku tylko kobiety, jednak z czasem wysoki poziom wykładów przyciągnął także mężczyzn.

W środowisku Ligi Polskiej zrodziła się myśl stworzenia nowej organizacji, o charakterze nacjonalistycznym. Do jej założenia doprowadził wywodzący się z Zetu **Roman Dmowski**, który wraz z kilkoma działaczami odłączył się od Ligi Polskiej i przeniósł kierownictwo ugrupowania do Warszawy. Nowa organizacja rozpoczęła działalność w 1893 roku, przyjmując nazwę **Liga Narodowa**. Secesja ta spowodowała upadek emigracyjnej Ligi Polskiej, a stała za nią głoszona przez Dmowskiego konieczność gruntownej zmiany taktyki i celów politycznych.

Źródło: Harris & Ewing, *Roman Dmowski*, 1919, domena publiczna.

Tożsamość narodowa w czasach zaborów. Specyfika Galicji.

Film dostępny pod adresem </preview/resource/RZgpWg42y6SZm>

Osobowość polityczna Romana Dmowskiego. Czas przed I wojną światową, opowiada prof. dr hab. Krzysztof Kawalec

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., *Osobowość polityczna Romana Dmowskiego. Czas przed I wojną światową, opowiada prof. dr hab. Krzysztof Kawalec*, tylko do użytku edukacyjnego na zpe.gov.pl.

Nagranie video. Na początku pojawia się plansza z tytułem „Osobowość polityczna Romana Dmowskiego. Czas przed I wojną światową”. Następnie pojawia się prof. dr hab. Krzysztof Kawalec z Uniwersytetu Wrocławskiego. Mężczyzna siedzi w jasnym pomieszczeniu. W tle biała ściana, powieszone na niej fragmenty grafik, biała kanapa, wzorzyste poduszki. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił prof. dr hab. Krzysztof Kawalec, scenariusz

i realizacja Contentplus.pl, na zlecenie Uniwersytetu Wrocławskiego, w ramach projektu "E-podręczniki do kształcenia ogólnego".

Polecenie 6

Wysłuchaj wykładu historyka o drodze do polityki i roli Romana Dmowskiego w rozwoju ruchu narodowego. Odpowiedz na pytanie:

- Kim był Roman Dmowski?

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

Program **obozu narodowo-demokratycznego (czyli endecji)**, skupionego wokół konspiracyjnej Ligi Narodowej, koncentrował się na **pracy organicznej**, ale – w przeciwieństwie do postulatów **pozytywizmu** – o charakterze narodowym. Odrzucał on przygotowania powstańcze, proponując w ich miejsce zbiorowy bierny opór. Nowością był postulat działania w trzech zaborach równocześnie, ponad kordonami zaborczymi. Pomysł ten – aktywność '**wszechpolska**' – był ideową odpowiedzią na lansowany przez konserwatystów krakowski lojalizm wobec monarchii austriackiej. Za najważniejsze uznano rozbudzenie świadomości narodowej chłopów, walkę o samorząd i prawa dla języka polskiego, a także upowszechnianie solidaryzmu społecznego. Podobnie jak w przypadku innych ruchów nacjonalistycznych rozwijających się wówczas w Europie, chętnie odwoływano się do haseł **darwinizmu społecznego** (konieczności praktykowania egoizmu narodowego i antysemityzmu).

Pierwszą głośną akcją Ligi Narodowej było zorganizowanie – po raz pierwszy od upadku powstania styczniowego – wielkiej manifestacji patriotycznej, która w stulecie powstania kościuszkowskiego przeszła ulicami Warszawy. W 1897 roku elitarna Liga powołała **Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe**, dążąc do umasowienia swojej działalności. W 1899 roku rozpoczęło działalność, związane z endecją, tajne **Towarzystwo Oświaty Narodowej** (TON).

((Roman Dmowski

Myśli nowoczesnego Polaka

Przedmiotem [...] nacjonalizmu nie jest pełen zbiór swobód, które dawniej ojczyznę nazywano, ale sam naród, jako żywy organizm społeczny, mający swą, na podstawie rasowej i historycznej

rozwinęta, odrębność duchową, swą kulturę, swe potrzeby i interesy. [...] Jego rola nie kończy się z bliższą lub dalszą chwilą odzyskania niepodległości — ta jest dla niego jedynie etapem, poza którym praca i walka trwa nadal, posiłkując się nowymi narzędziami, nową bronią. Jednostka tu nie występuje jako walcząca o wolność jedynie — głównym jej celem jest rozszerzenie zakresu narodowego życia, pomnożenie materialnego i duchowego dobra, zdobycie dla tej całości społecznej, do której należy, możliwie wysokiego stanowiska w szeregu ludów.

W tym nowoczesnym pojmowaniu patriotyzmu zmienia się całkowicie stosunek jednostki do narodu. Polega on na ścisłym związku jednostki ze swym społeczeństwem, na traktowaniu wszystkich jego spraw i interesów jako swoje, bez względu na to, czy osobiście są one nam bliskie, na odczuwaniu jego krzywd nie tylko tam, gdzie nam one osobiście dolegają. Patriotyzm ten nie tylko obowiązuje do określonego stanowiska względem rządów zaborczych, względem ciemiężców narodu, ale nakazuje bronić dobra narodowego od uszczerbku przeciw wszystkim, którzy na nie czynią zamachy, zajmuje on odporne stanowisko względem roszczeń ruskich lub litewskich, przeciwdziała usiłowaniom rozkładowym żydowskim i tak dalej; zachowuje on się wrogo względem kierunków, starających się interesom klasowym, kastowym, wyznaniowym dać przewagę nad narodowymi; równolegle zaś przejawiać się on musi w pracy twórczej, podnoszącej wartość narodu na wszystkich polach, przede wszystkim w pracy około zdobycia nowych sił narodowych przez wciągnięcie w sferę narodowego życia tych warstw, które w nim dotychczas udziału nie brały, około podniesienia wartości i twórczości narodu na polu ekonomicznym, cywilizacyjnym, około pomnożenia sił jego umysłowych, podniesienia poziomu moralnego.

Źródło: Roman Dmowski, Myśli nowoczesnego Polaka, b.m.w. 1986, s. 68–72.

Polecenie 7

Po przeczytaniu powyższego tekstu, w którym Roman Dmowski podaje swoją definicję nacjonalizmu, zastanów się nad myślą Dmowskiego i odpowiedz na pytania.

- Jakie zadania stawia przed jednostką nowoczesny patriotyzm, czyli nacjonalizm?
- Kto i co zdaniem Dmowskiego stanowiło zagrożenie dla dobra narodowego?

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

Zamiast podsumowania

Ćwiczenie 3

Przyporządkuj tytuły czasopism do postaci historycznych, zaangażowanych w ich tworzenie.

Przegląd Wszechpolski

Roman Dmowski

Przyjaciel Ludu, Przegląd Społeczny

Bolesław i Maria Wysłouchowie

Robotnik

Józef Piłsudski

Wieniec, Pszczółka

Stanisław Stojąłowski

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 8

Zastanów się i napisz, jaką rolę w życiu politycznym schyłku XIX wieku na ziemiach polskich odgrywała prasa.

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

Ćwiczenie 4

Uporządkuj daty i fakty w kolejności chronologicznej.

1874 – Pierwsze studenckie kółka socjalistyczne w Królestwie Polskim.

1895 – pierwsza chłopska partia polityczna – Stronnictwo Ludowe; od 1903 – Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL).

1882 – Tzw. uniwersytet latający.

1888 – Tzw. II Proletariat, czyli Polska Partia Socjalno-Rewolucyjna „Proletariat”

1893 – Socjaldemokracja Królestwa Polskiego (SDKP); od 1900 – Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy (SDKPiL).

1893 – Liga Narodowa.

1889 – Związek Robotników Polskich (ZRP).

1882 – Pierwsza partia socjalistyczna na ziemiach polskich – Proletariat (Międzynarodowa Socjalno-Rewolucyjna Partia „Proletariat”).

1892 – Partia Socjaldemokratyczna Galicji i Śląska Cieszyńskiego.

1887 – Liga Polska w Szwajcarii.

1897 – Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe.

1881 – Stowarzyszenie Socjalistyczne „Lud Polski” na emigracji.

1889 – II Międzynarodówka.

1892 – Polska Partia Socjalistyczna (utworzona na zjeździe socjalistów polskich w Paryżu)

Ćwiczenie 5

Które organizacje były związane z ruchem socjalistycznym? Zaznacz właściwe.

- ☐ Socjaldemokracja Królestwa Polskiego
- ☐ Liga Polska w Szwajcarii
- ☐ Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe
- ☐ Stronnictwo Ludowe
- ☐ Polska Partia Socjalno-Rewolucyjna „Proletariat”
- ☐ Międzynarodowa Socjalno-Rewolucyjna Partia „Proletariat”
- ☐ Stowarzyszenie Socjalistyczne „Lud Polski” na emigracji
- ☐ Studenckie kółka socjalistyczne w Królestwie Polskim
- ☐ Związek Robotników Polskich
- ☐ Liga Narodowa
- ☐ tzw. uniwersytet latający
- ☐ Polska Partia Socjalistyczna
- ☐ II Międzynarodówka
- ☐ Partia Socjaldemokratyczna Galicji i Śląska Cieszyńskiego

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 6

Dopasuj nazwiska działaczy do nurtów politycznych, zaznaczając komórki w tabeli.

Działacze	Ruch socjalistyczny	Ruch ludowy	Ruch narodowy
Bolesław i Maria Wysłouchowie	☐	☐	☐
Bolesław Limanowski	☐	☐	☐
Edward Abramowski	☐	☐	☐
Feliks Dzierżyński	☐	☐	☐
Filipina Płaskowicka	☐	☐	☐
Ignacy Daszyński	☐	☐	☐
Jakub Bojko	☐	☐	☐
Jan Stapiński	☐	☐	☐
Józef Piłsudski	☐	☐	☐
Julian Marchlewski	☐	☐	☐
Ludwik Waryński	☐	☐	☐
Roman Dmowski	☐	☐	☐
Róża Luksemburg	☐	☐	☐
Stanisław Stojąłowski	☐	☐	☐
Stanisław Wojciechowski	☐	☐	☐
Wincenty Witos	☐	☐	☐
Zygmunt Balicki	☐	☐	☐

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Ćwiczenie 7

Które osoby były zaangażowane w międzynarodowy (zwany też internacjonalistycznym) odłam ruchu socjalistycznego? Zaznacz właściwe odpowiedzi.

☐ Julian Marchlewski

☐ Józef Piłsudski

☐ Bolesław Limanowski

☐ Róża Luksemburg

☐ Stanisław Wojciechowski

☐ Ignacy Daszyński

☐ Edward Abramowski

☐ Filipina Płaskowicka

☐ Feliks Dzierżyński

☐ Ludwik Waryński